

“Asgari Ücret Maliyetlerin Kayıt Dışı İstihdama Etkisi

*Hasan DÖNMEZ**

ÖZET

Kayıt dışı ekonomi biçimlerinden, kayıt dışı çalışmak-çalıştırılmak olarak karşımıza çıkan kayıt dışı istihdam, ülke ekonomilerinin en önemli sorunlardan biridir. Kayıt dışı istihdamın gerek sebepleri gerek sonuçları bakımından; sosyal, ekonomik ve finansal açıdan olumsuz etkileri dikkate alındığında, kayıt dışı istihdamla mücadele ülkemiz için hayati öneme sahiptir. Kayıt dışı istihdama neden olan ana etkenler ülkeden ülkeye farklılık göstermekle birlikte, siyasi, sosyal, kamu yapısı ve ekonomik vb. olmak üzere birçok ana başlık altında sınıflandırılabilir. Alt başlıklara baktığımızda ise, kayıt dışı istihdamının nedenlerini; işsizlik, vergi ve prim oranlarının yüksek olması, iç göçler ve kentleşme, etkin olmayan denetim, sosyal güvenlik bilinci eksikliği, kurumlar arası koordinasyon eksikliği ve sosyal yardımlar vb. olarak sayabiliriz. Sosyal politika aracı olarak piyasadaki ücretlerin minimum düzeyini belirleyen asgari ücret, her yıl en çok tartışılan konularından biridir. Asgari ücret üzerindeki yüksek vergi ve sigorta yükü, işsizlikle mücadeleyi zorlaştırmakta, işçi ve işverenleri kayıt dışı alana itebilmektedir.

Anahtar Kelimeler: : Kayıt Dışı istihdam, istihdam,

JEL Sınıflandırması: K30, K31

THE EFFECT OF MINIMUM WAGE COSTS ON INFORMAL EMPLOYMENT

ABSTRACT

Informal employment, in terms of employees and employers, is one of the major challenges of the national economies. Considering the causes and consequences of informal employment and given the negative social, economic and financial outcomes, fighting against the shadow economy is crucial for Turkey. Although the dynamics of unregistered employment differ in countries, it is possible to classify the causes under the political, social, economic and public policy aspects. When we look at the details, unemployment rates, high tax, and social security contribution rates, migration and urbanization, inefficient audit, poor social security awareness, lack of correlation among institutions and insufficient social benefits can be seen as other factors for the informal employment. For example, the minimum wage, which is the lowest remuneration that an employer is required to pay workers for their work during a given period, has been one of the hottest topics for a long time. The high tax rates and insurance burden on the minimum wages make it difficult to fight against unemployment and keep the employers and employees in the formal area.

Keywords: Informal Employment, Minimum Wage, Labor Costs.

JEL Classification: K30, K31

* E.Gelirler Kontrolörü, Vergi Müfettişi, ORCID Numarası: 0000 0002 2891 6673, Gönderilme Tarihi: 10.02.2019 Kabul Tarihi: 22.02.2019

GİRİŞ

Kayıt dışı ekonomi, günümüz ekonomilerinin önemli sorunlarından bir tanesidir. Kayıt dışı ekonominin nedeni ve sonuçlarının, ekonomik sorunlardan eş zamanlı etkilenmesi ve/veya etkilemesi nedeniyle devamlı bir değişkenlik içinde olduğunu görürüz. Bu noktada bütün ülkeler açısından kayıt dışı ekonomiyi kayıt altına alabilmek çözümlenmesi gereken ciddi bir sorun haline gelmiştir. Kayıt dışı istihdam, kayıt dışı ekonominin bir parçası olup, kayıt dışı ekonomi ile birlikte, dünya’da 1950’lerden, Türkiye’de ise 1980’lerden sonra tartışılmaya başlanmıştır.

Kayıt dışı istihdam en kısa şekliyle, kendi adına veya kişiye/kuruma tabi çalışanların; çalışmalarını veya elde ettikleri kazançlarını ilgili kamu kurum ve kuruluşlarına hiç bildirilmemesi veya eksik bildirilmesidir. Çalışanlarının iş sözleşmesine sahip olmaması nedeni ile karşılıklı sorumlulukların belirlenmediği bu kurlsız sistemde, sosyal devlet anlayışının kapsam dışı kaldığı gibi, aynı zamanda piyasa kuralları da işlemez hale gelmektedir.

Kayıt dışı istihdamın olumsuz sonuçlarından en fazla etkilenen grup, özlük haklarından, çalışma hak ve özgürlüklerinden vazgeçen çalışanlardır. İşverenler ise rakiplerinin birçok yükümlülüğü yerine getirmemesinden kaynaklı rekabet avantajını kaybetmektedir. Diğer bir kaybeden de devlettir. Türkiye’de sosyal sigorta kapsamında yapılan ödemelerin finansmanı sigortalıların kazançları üzerinden alınan primlerle sağlanmaktadır.

Asgari ücret üzerindeki yüksek vergi ve sigorta yükü, işsizlikle mücadeleyi zorladığı gibi gerek işçiyi gerekse de işvereni de kayıt dışı alana itmektedir. Bu çalışmamızda, asgari ücret maliyetlerinin işçi ve işveren üzerindeki etkisi ve bu etkinin kayıt dışı istihdama yansımalarının sonuçlarına yer verilecektir.

1. KAYIT DIŞI İSTİHDAM

Kayıt dışı ekonomi, günümüz ekonomilerin önemli sorunu haline gelmiş olup, tanımı üzerinde bile tam bir uzlaşmaya varılamamıştır. Yabancı kaynaklarda nadiren kullanılan “kayıt dışı ekono-

mi” terimine Türkçe kaynaklarda sıklıkla değinilmektedir. Bunun nedeni, vergi kaybı büyüklüğünün tanımı içinde ön plana çıkarılmak istenmesidir. Kayıt dışı ekonomiyi ifade etmek için kullanılan terimlerdeki geniş yelpaze, tanımı konusunda da görülmektedir.¹ Kayıt dışı ekonomi için birçok tanım yapılmaktadır. Yapılan tanımlardan bir kısmı aşağıda yer almaktadır.

Altuğ, kayıt dışı ekonomiyi “ya hiç belgeye bağlanmayarak ya da içeriği gerçeği yansıtmayan belgelerle, gerçekleştirilen ekonomik olayın devletten ve işletme ile ilgili öteki kişilerden tamamen ya da kısmen gizlenerek, kayıtlı ekonominin dışına taşınması” şeklinde tanımlarken²; Sait, “kamu otoritelerinin denetimi dışında meydana gelen her türlü ekonomik işlem ve faaliyet” olarak tanımlamaktadır.³ Yılmaz ise, kayıt dışı ekonomiyi çok kısa bir cümleyle “devletin bilgisi dışında gerçekleşen ekonomik faaliyetler” olarak tanımlamaktadır.⁴

Kayıt dışı istihdam, kayıt dışı ekonomi biçimlerinden, kayıt dışı çalışmak-çalıştırılmak olarak karşımıza çıkan en önemli ve bilinen sorunlardan biridir. Kayıt dışı istihdam, kayıt dışı ekonominin işgücü piyasasına yansımaları olarak görülür. İş gücü piyasalarında ülkelerin en çok uğraştığı sorunlar: işsizlik, kayıt dışı istihdam ve kayıt dışı ekonomi olarak sıralanmaktadır. Kayıt dışı istihdamın gerek sebepleri gerek sonuçları bakımından, sosyal, ekonomik ve finansal açıdan olumsuz etkileri dikkate alındığında, kayıt dışı istihdamla mücadele ülkemiz için hayati öneme sahiptir.⁵

Kayıt dışı istihdam kavramını genel geçer bir tanımla açıklamak oldukça zordur. Kayıt dışı istihdam, ulusal ve uluslararası örgütler, akademisyenler ve kamu kurumları tarafından farklı şekillerde tanımlanmıştır.

Bu çalışmada, “Türkiye’de kayıt dışı istihdam” konusu incelendiği için Türkiye’ye özgü tanımlar üzerinde durulmuştur.

Genel boyutu ile kayıt dışı istihdam, sosyal güvenlik sistemi ve çalışma hayatına ilişkin hukuksal düzenlemelere uyulmayarak, kayıt dışı işçi çalıştırılması veya kendi nam ve hesabına bağımsız çalışanların bu çalışmalarını beyan etmemeleridir.

1 Gülay Akgül Yılmaz, Kayıtdışı Ekonomi ve Çözüm Yolları, İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası, İstanbul, s.25, 2006.

2 Osman Altuğ, Kayıtdışı Ekonomi, 2.Basım, Cem Ofset Matbaacılık Sanayi AŞ, s. Önsöz, 1994.

3 Sait Engindeniz, “Türkiye’de Gelir Vergisi Açısından Kayıt Dışı Ekonomi ve Tarımsal Gelirlerin Vergilendirilmesinin Önemi”, Vergi Sorunları Dergisi, Sayı.92, Mayıs 1996, s.119.

4 Gülay Akgül Yılmaz, Kayıtdışı Ekonomi ve Çözüm Yolları, İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası, İstanbul, 2006, s.26.

5 Hasan Dönmez, Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdam, 1.Basım, Legal Yayıncılık, s.39, 2020.

1.1. Kayıt Dışı İstihdamın Özellikleri

Birey, toplum ve ekonomi üzerinde zararlı etkileri açık olan kayıt dışı istihdamın, iş gücü piyasası ile doğrudan bağlantılı kendine özgü özellikleri bulunmaktadır. ILO, 1972'deki bir raporunda kayıt dışı istihdamın temel özelliklerini altı başlık altında toplamıştır.⁶ Bunlar; kayıtsız çalışma, siteme giriş kolaylığı, yasal mevzuatın dışarıda kaldığı kurlsız ve esnek çalışma, genellikle niteliksiz işçiyle yapılan emek yoğun çalışma ve son olarak genellikle küçük ölçekli işletmelerde yaygın olmasıdır.

1.2. Kayıt Dışı İstihdamın Türleri

Kayıt dışı istihdamın türlerini SGK'nin yukarıda yer alan tanımından hareketle, üç şekilde sıralamamız mümkündür. Bunlardan birincisi, iş sözleşmesi kapsamında çalışanların, çalışmalarının, primlerinin SGK'ye hiç bildirilmemesi; bu kapsamda, işverenleri tarafından bildirilmeyen çalışanlar veya çalışmaları bildirilmeyen çalışanlar olduğu gibi kendi iradeleriyle kayıt dışında çalışmak isteyen çalışanlar da vardır. İşverenleri istese de bu grup vergi dairelerine ve/veya SGK'ya kayıt olmayı belirli sebeplerden dolayı istememektedir. Bunun altındaki etkenler; bazı durumların ekonomik hak kayıplarına sebep olması, bazı durumların ise yabancı kaçak işçi çalıştırma örneğindeki gibi sınır dışına gönderilme vb. sebeplerdir. Kendi isteği ile kayıt dışı çalışan başlıca gruplar; çocuk işçiler, kaçak durumdaki yabancı işçiler, SGK'dan çeşitli gelirleri olanlar, işsizlik geliri olanlar ile sosyal hizmetlerden ve yardımlardan istifade edenlerdir.⁷

İkincisi, çalışanların işe girişlerinin SGK'ye bildirilmesi ile birlikte prim gün sayılarının eksik bildirilmesidir. Bazı çalışanların sigorta girişleri yapılmakta ancak bu kişilerin prim gün sayıları gerçek değeri üzerinden bildirilmemektedir. Ayda 30 gün çalışan bir sigortalı adına 10 gün prim bildirilmektedir. Prim gün sayısının eksik bildirilmesi bir vergi kaybına neden olmamaktadır. Fakat bu kişiler, sosyal sigortadan sağlanan haklardan yararlanmak için gerekli prim gün sayılarını prim gün sayıları tam olarak bildirilenlere göre daha geç tamamlayabilmektedir.

Üçüncüsünde ise kayıt dışı istihdamın bir diğer türü olan prime esas kazançların eksik bildirilmesi durumunda sigortalı işe giriş bildirgesi verilmekte ancak sigortalının prime esas kazancı, yani prim

matrahı SGK'ye gerçek tutarından düşük bir düzeyde bildirilmektedir. İşverenler, SGK'ye ödeyecekleri prim miktarının düşük olması için sigortalının ücretini genellikle asgari ücret üzerinden bildirmektedir.

1.3. Kayıt Dışı İstihdam Şekilleri

Türkiye'de ve Dünya genelinde en sık görülen kayıt dışı çalışma şekilleri; yabancı kaçak işçiler, çocuk işçiler, kayıt dışı çalışan kadınlar, sosyal güvenlik kurumundan gelir ve aylık alanlar, işsizlik geliri elde edenler, ilk işyerinde kayıtlı-ikinci işyerinde kayıtlı olmayanlardan oluşmaktadır.

1.4. Kayıt Dışı İstihdam Nedenleri

Kayıt dışı istihdamın nedenleri arasında işsizlik, prim ve vergi yükünün fazla olması, sosyal güvenlik konusunda bilinç eksikliği, etkin olmayan denetim sistemi ve kurumlar arası koordinasyon eksikliği başta olmak üzere birçok faktör sayılabilir. Yazımızın konusu nedeni ile bu bölümde sadece vergi ve prim oranlarının yüksek olması nedeni üzerinde durulacaktır.

2. TÜRKİYE'DE KAYIT DIŞI İSTİHDAMIN BOYUTU

Türkiye'de kayıt dışı istihdam, 1980'lerden sonra tartışılmaya başlanmış ve 1990'lardan sonra yapısal bir sorun haline gelmiştir. Son 10 yılında kayıt dışı istihdam oranı %40 ila %60 arası değişmekte olup ölçümünün zorluğu nedeni ile kesin oranlara ulaşılamamaktadır.

Tablo 1 incelendiğinde, Türkiye'de 2018 yılı verilerine göre 28 milyonluk istihdamın %68'ine karşılık gelen 19 milyonu sosyal güvenlik kurumuna kayıtlı çalışırken %32'sine karşılık gelen 9 milyonu ise kayıt dışı çalıştığı görülmektedir. Diğer dikkat çeken husus, kayıt dışı istihdam oranı yıllar içerisinde önemli oranda gerilemiştir. 2000 yılında %51 seviyesinde olan kayıt dışı istihdam oranı 2018 yılında %32 oranına kadar düşüş kaydetmiştir. Bu anlamda, kayıt dışı istihdam ile mücadelede başarılı bir ivme yakalandığı görülmektedir. 2000 yılında 11 milyon olan kayıt dışı istihdam sayısı ilave 7 milyon yeni istihdama rağmen 9,1 milyona gerilemiştir. Bu dönemde kayıtlı istihdam 10,5 milyondan 19 milyona yükselmiştir.

6 Adnan Mahiroğulları, "Türkiye'de Kayıt Dışı İstihdam ve Önlemeye Yönelik Stratejiler", Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, C.22, S.2, s.547-565. 2017.

7 Erkan Karaarslan, Türkiye'de Kayıt Dışı İstihdam, Ekad Yayınları, s.10-64, 2014.

Tablo 1: Türkiye’de Kayıt Dışı İstihdam Oranları (%)

Yıllar	Kayıtlı Olmayan (Bin Kişi)	Kayıtlı (Bin Kişi)	Toplam (Bin Kişi)	Kayıt Dışılık Oranı (%)
2000	11.050	10.531	21.581	51,2
2005	9.666	10.401	20.066	48,2
2006	9.593	10.830	20.423	47,0
2007	9.423	11.315	20.738	45,4
2008	9.220	11.974	21.194	43,5
2009	9.328	11.949	21.277	43,8
2010	9.772	12.822	22.594	43,3
2011	10.139	13.971	24.110	42,1
2012	9.686	15.134	24.821	39,0
2013	9.379	16.145	25.524	36,7
2014	9.069	16.864	25.933	35,0
2015	8.937	17.684	26.621	33,6
2016	9.111	18.094	27.205	33,5
2017	9.575	18.614	28.251	33,8
2018	9.604	19.134	28.380	33,8

Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, TÜİK Temel İstatistikler, <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> (20 Ocak 2020)

Sektör olarak kayıt dışılık incelendiğinde, tarım sektörü doğası gereği kayıt dışı istihdamın en yaygın şekilde görüldüğü sektördür. Tarım sektörünün içerisinde gizli işsizliği de barındıran sanayi sektörüne göre daha az verimli olduğu bilinmektedir. Tarım sektöründe mevcut kayıt dışı istihdam oranının %82 seviyelerinde yüksek bir oranda olduğu görülmektedir. Tarım dışı sektörlerin kayıt dışılık oranı ise %22 düzeyindedir. Tarım ve diğer sektörler arasında bir uçurum olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Kayıt dışılığın yüksek olduğu bir diğer grup da kendi hesabına çalışanlardır. Kendi hesabına çalışanlarda kayıt dışılık oranı %62 seviyesindedir. Türkiye’de kayıt dışı istihdam oranının en az olduğu sektörler finans sektörü, eğitim, kamu ve madencilik sektörleri olduğu dikkati çekmektedir. Bu sektörler %3-4 kayıt dışı istihdam oranlarına sahiptir. Türkiye’de kayıt dışılığın en yoğun olduğu sektör daha önce de vurgulandığı üzere %82 oranı ile tarım ormancılık ve balıkçılık sektörüdür. Kayıt dışılığın en düşük olduğu grup ise işverenler ile ücretli ve yevmiyeli çalışanlardır.

İşverenlerde kayıt dışılık oranı %16 iken ücretli çalışanlarda %18 düzeyindedir.⁸

3. ASGARİ ÜCRETEKİ VERGİ VE PRİM ORANLARININ YÜKSEK OLMASININ KAYIT DIŞI İSTİHDAMA ETKİSİ

İşgücü maliyeti net ücret, gelir vergisi, işçi ve işverenin sosyal güvenlik prim kesintileri, işsizlik primi, damga vergisi gibi mali yüklerden oluşmaktadır. İstihdam üzerinde yüksek orandaki vergi ve sigorta yükü işverenin kayıt dışı işyerleri ile rekabetini güçleştiren bir etkiye sahiptir.⁹

Örnek çalışmamızda 2020 yılı asgari ücret rakamları üzerinden değerlendirme yapılacaktır. Asgari Ücret Tespit Komisyonu (AÜTK), 02.12.2019 tarihinde başladığı çalışmalarını 26.12.2019 tarihine kadar sürdürmüş ve yaptığı dört toplantı sonucunda, Resmi Gazete’de (RG)¹⁰ yayımlanan komisyon kararına göre asgari ücret rakamlarını brüt asgari ücret aylık 2.943,00 TL, net asgari ücret aylık 2.324,71 TL olarak belirlemiştir. Bu verile-

⁸ Türkiye İstatistik Kurumu, TÜİK Temel İstatistikler, <http://www.tuik.gov.tr/UstMenu.do?metod=temelist> (20 Ocak 2020)

⁹ Hilal Söylemez, Sosyal Güvenlik Hukukunda Denetim Usulleri ve Uygulama Sorunları, 2019, 1.Baskı, Legal Yayıncılık, s.146

¹⁰ 27.12.2019 tarih ve 30991 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

re göre aşağıdaki tabloda asgari ücret ve net ücret rakamları gösterilmiştir.

Tablo 2: 2020 Yılı Asgari Ücreti ve UNSURLARI

	01.01.2020- 31.12.2020 (TL)
Asgari Ücret (Aylık)	2.943,00
Asgari Ücret (Günlük)	98,10
Net Ücret (Aylık)	2.324,71
Net Ücret (Günlük)	77,49

Kaynak: Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı istatistikleri, 2020, <https://www.aile-vecalisma.gov.tr/tr-tr/asgari-ucrer/asgari-ucrer-2020/> (20.01.2020)

Brüt ücret, yürürlükteki mevzuat hükümleri uyarınca vergi, sosyal güvenlik primi gibi kanuni kesintiler yapılmadan önceki ücrettir. Net ücret ise kanuni kesintiler yapıldıktan sonra ücretin kalan miktarı, diğer bir deyişle işçinin eline geçen tutardır.

İşveren açısından asgari ücret ise, işverenin brüt ücret üzerinden katlanmak durumunda bulunduğu maliyetlerin toplamıdır. Söz konusu maliyetler işçi brüt ücretleri, sigorta primi işveren payı ve işsizlik sigortası primi işveren payından oluşmaktadır.

SSK'ye göre hizmet akdiyle bir veya birden fazla işverene bağlı olarak çalışan 4 (a) sigortalıları için prim oranı %37,5'tir. Bunun %20'si malullük, yaşlılık, ölüm sigortası; %12,5'i genel sağlık sigortası ve %2'si iş kazası, meslek hastalığı, hastalık ve analık sigortası; %3'ü (Devlet payı hariç) ise işsizlik sigortası primidir. Bu primler sigortalı ve işveren tarafından paylaşılmaktadır. %20 olan malullük, yaşlılık ve ölüm sigortası prim oranının %11'i işveren, %9'u işçi tarafından; %12,5 olan genel sağlık sigortası prim oranının %7,5'i işveren, %5'i işçi tarafından; %2 olan iş kazası, meslek hastalığı, hastalık ve analık sigortası prim oranının tamamı işveren tarafından; %3 olan işsizlik sigortası prim oranının ise %2'si işveren, %1'i işçi tarafından finanse edilmektedir. Bu durumda, toplam işveren payı %22,5, toplam işçi payı ise %15 olmaktadır.¹¹

Aşağıda yer alan tablolarda, 2020 yılı asgari ücretin net tutarı ve işverene düşen maliyeti hesaplanmıştır.

Tablo 3: Asgari Ücretin Net Hesabı

	01.01.2020- 31.12.2020 (TL)
I. Brüt Asgari Ücret	2.943,00
A- Sigorta Primi İşçi Payı (%14)	412,02
B-İşsizlik S.P. İşçi Payı (%1)	29,43
C-Gelir Vergisi Matrahı (I- A+B)	2.501,55
D-Hesaplanan Gelir Vergisi (C*%15)	375,23
E-Asgari Geçim İndirimi (Bekâr)	220,73
F-Gelir Vergisi (D-E)	154,50
G-Damga Vergisi (7,59)	22,34
H-işçiden Kesintiler Toplamı (A+B+F+G)	618,29
II. Net Asgari Ücret	2.324,71

Kaynak: Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı istatistikleri, 2020, <https://www.aile-vecalisma.gov.tr/tr-tr/asgari-ucrer/asgari-ucrer-2020/> (20.01.2020)

Tablo 4'de görüldüğü üzere, 2020 yılında çalışan bir asgari ücretliye, işveren tarafından aylık 2.943,00 TL asgari ücret verilmektedir. Bir asgari ücretlinin işverene maliyeti ise aylık 3.458,03 TL olmaktadır. Bu maliyet içerisindeki toplam vergi tutarı 176,84 TL (GV: 154,50 TL, DV: 22,34 TL) , toplam prim tutarı ise 956,48 TL (441,45 TL + 447,72 TL'si)'dir. Net asgari ücret alan sigortasız bir işçinin işverene maliyetinin 2.324,71 TL olduğu göz önünde bulundurulduğunda, sigortalı bir işçi ile sigortasız işçinin işverene maliyetleri farkı 1.133,32 TL (3.458,03-2.324,71) olmaktadır.

Tablo 4: Asgari Ücretin İşverene Maliyeti

	01.01.2019- 31.12.2019 (TL)
I. Brüt Asgari Ücret	2.943,00
A-Sigorta Primi İşv. Primi (% 15,5)	456,17
B-İşsizlik S.P. İşv. Payı (%2)	58,86
C-Sigorta Primleri Toplamı (A+B)	447,72
II. Asgari Ücretin İşverene Maliyeti (I+C)	3.458,03

Kaynak: Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı istatistikleri, 2020, <https://www.aile-vecalisma.gov.tr/tr-tr/asgari-ucrer/asgari-ucrer-2020/> (20.01.2020)

Özellikle, bu maliyetleri karşılamak istemeyen işverenler enformel ekonomiyi besleyen; işgücü maliyetlerini düşürmek, özellikle küçük ölçekli

¹¹ SSGSSK, md.81.

işletmelerde çalışan sayısına göre şekillenen bir takım hak yükümlülüklerinden kaçınmak için sigortalı sayısını düşük göstermek, çalışanların prime esas kazançlarını düşük göstererek vergi ve sigorta matrahını indirmek, kısmi süreli çalışanları kayıt altına almamak yönünde davranışlar sergileyebilmektedir.¹²

işçi tarafından bakıldığından ise asgarî ücretli bir işçinin brüt ücretinden 441,45 TL sigorta primi kesildiği görülmektedir. Bunun yanında, işçinin ücretinden 154,50 TL gelir vergisi, 22,34 TL damga vergisi kesintisi yapılmaktadır. Bazı işçiler de kayıtlı çalışmaları durumunda ücretlerinden kesilecek toplam 618,29 TL'lik tutarın işveren tarafından kendilerine elden verilmesi suretiyle kayıt dışı çalışmayı talep edebilmektedir. Bu durumda çalışanlar, ilerleyen zamanlarda, düşük ücrete rıza gösterme, sosyal güvenlik imkânlarından mahrum kalma gibi doğrudan olumsuz etkilere maruz kalabilmektedir. Bunun yanı sıra çalışanlar, bütçe ve sosyal güvenlik açıklarına sebebiyet vererek, dolaylı olarak da ülke ekonomisine zarar verebilmektedir.

Kayıt dışılığı cazip hale getiren temel etken, kayıtlı sektördeki işgücü maliyetlerini içeren maliyetler ile vergi sonrası kazançlar arasındaki farkın büyüklüğüdür. Yani bu fark ne kadar büyüse bu farktan yararlanma teşviki, dolayısıyla da kayıt dışılık o denli fazla olmaktadır. Bu fark ise büyük ölçüde bir ülkedeki vergi sistemi ve sosyal güvenlik sisteminden kaynaklanmaktadır. Yani toplam vergi ve prim yükü ne kadar fazla ise kayıt dışılık o kadar kuvvetli olmaktadır.¹³

Vergi ve prim kaybına neden olan kayıt dışılık sadece kayıt dışı çalışmak veya çalıştırılmak ile gerçekleşmemektedir. Önceki bölümlerde değindiğimiz üzere; işverenlerin kişilerin kayıt dışı çalıştırılmalarının yanı sıra, çalışan primlerini hiç bildirmemeleri, prim gün sayısının eksik bildirilmesi ve çalışan primlerinin gerçek düzeyinin altında bir prime esas kazanç üzerinden bildirilmesi şeklinde de görülebilmektedir. Örneğin, yüksek ücret alan mesleklerde bordroda asgarî ücret gösterilmekte, geri kalan ücret ilgili meslek mensubu da elden vb. çeşitli yöntemlerle geri verilmektedir. Örneğin, işveren ile bordrolu doktorlar arasında sabit bir ücret

ödemesi üzerinde anlaşma yapılmaktadır. Özellikle bordro üzerinden ödemeleri yapılmaktadır. ilgili hak edişleri (sözleşme üzerindeki ciro oranını geçen kısmı kadar) maaş ödemelerinin üstüne çıkınca (hasta sayısı, ciro vb. faktörler), geri kalan ödemeler ise ilgili doktora geri ödenebilmektedir. Bu durum son yıllarda ilgili bakanlıklar¹⁴ tarafından fark edilerek doktorların bordro dışında hastane de çalışabilmeleri için çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. (işgücü temin hizmeti vb.) Böylelikle, ücretlilerin bordro dışında çalışma seçenekleri üretilerek, ücret gelirlerine uygulanan yüksek gelir vergisi tarifesiyle kaçınma nedeniyle ortaya çıkacak kayıt dışılık önlenmeye çalışılmıştır.

Sonuç olarak, ücret üzerinden yapılan sigorta primi, vergi gibi kesintiler istihdam maliyetini yükseltmekte, girdi maliyetlerini artırmakta, kayıtlı iş imkânlarını sınırlamakta, kayıt dışı istihdamı büyütülmektedir. Türkiye'de işgücü üzerindeki yükler, işletmelerin yeni iş alanlarına yönelmelerine engel olmakta ve varlıklarını devam ettirmelerini zorlaştırmaktadır. işgücü maliyetindeki artış işletmeleri daha çok sermaye yoğun yatırımlara yöneltilmektedir.¹⁵ Sadece 2018 yılı için devletin kayıt dışı istihdam nedeniyle uğradığı zarar (1 puanlık kayıtlı istihdamın devlete yıllık katkısının 2 milyar TL düşünüldüğünde) 67 milyar TL olmuştur.

SONUÇ

Kayıt dışı istihdam gerçeği o ülkenin gelişmişlik düzeyini yansıtmaktadır. Nitekim gelişmekte olan ülkeler arasındaki Türkiye'de de işgücüne katılım ve istihdam oranları istenen düzeye ulaşamamıştır. Ülkemizde başta tarım, ormancılık ve balıkçılık sektörü başta olmak üzere, imalat ve toptan ve perakende ticaret sektörlerinde kayıt dışı istihdam yaygındır. Kayıt dışı istihdamın büyüklüğü, hem birey hem de devlet bazında ekonomik ve sosyal sorunlara neden olmaktadır. Kayıt dışı istihdama neden olan ana etkenler ülkeden ülkeye farklılık göstermekle birlikte, siyasi, sosyal, kamu yapısı ve ekonomik vb. olmak üzere birçok ana başlık altında sınıflandırılabilir. Bu çalışmamızda ise vergi ve prim oranlarının yüksek olmasının kayıt dışı istihdama etkisi üzerinde durulmuştur.

Türkiye'de kayıt dışı istihdam oranı yıllar içerisinde önemli oranda gerilemesine rağmen, is-

¹² Hilal Söylemez, Sosyal Güvenlik Hukukunda Denetim Usulleri ve Uygulama Sorunları, 2019, 1.Baskı, Legal Yayıncılık, s.139

¹³ Dr. Mehmet Bulut, "Vergileme ve Kayıtdışı İstihdam Üzerine Bir Analiz", Akademik Bakış Dergisi, Sayı: 37 Temmuz -Ağustos 2013,

¹⁴ T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı, T.C. Sağlık Bakanlığı

¹⁵ KARA, Mehmet/ DURUEL, Mehmet. "Türkiye'de Ekonomik Büyümenin İstihdam Yaratamama Sorunu", Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi (50), 2005, s.384.

tihtdam üzerindeki sosyal güvenlik primleri ve vergi yükleri bakımından OECD ülkeleri arasında üst sıralarda yer almaktadır. 2020 yılında çalışan bir asgari ücretlinin işverene maliyeti aylık 3.458,03 TL olmaktadır. Bu maliyetin 2.324,71 TL olan % 67,00'si çalışanın eline geçerken, kalan % 33,00'lük kısım olan 1.133,32 TL'si kesinti ve işveren sosyal güvenlik prim ödemelerinden oluşmaktadır. İstihdam üzerindeki bu yük, işsizlikle mücadeleyi zorladığı gibi gerek işçiyi gerekse de işvereni de kayıt dışı alana itmektir. Asgari ücretteki söz konusu vergi kesintilerin dışında, katma değer vergisi, özel tüketim vergisi gibi dolaylı vergilerin de işçiye doğrudan yansıtıldığı düşünüldüğünde işçi üzerindeki vergi yükünün daha da arttığı gözlemlenmektedir.

Sonuç olarak, çalışmamızda sorun olarak ele aldığımız hususların yeniden gözden geçirilerek, işçi ve işveren üzerindeki mali yükler azaltılmalı, sosyal güvenlik primleri ve vergi yükleri bakımından OECD ortalaması hedeflenerek, aynı zamanda devletin kayıt dışı istihdam nedeniyle uğradığı zararın önüne geçilmelidir.

KAYNAKÇA

Altuğ, Osman, Kayıtdışı Ekonomi, 2.Basım, Cem Ofset Matbaacılık Sanayi AŞ, İstanbul: 1994.

Bulut, Mehmet, "Vergileme ve Kayıtdışı İstihdam Üzerine Bir Analiz", Akademik Bakış Dergisi, Sayı: 37 Temmuz -Ağustos 2013.

Dönmez, Hasan Türkiye'de Kayıt Dışı İstihdam, 1.Basım, Legal Yayıncılık, 2020.

Engindeniz, Sait. "Türkiye'de Gelir Vergisi Açısından Kayıt Dışı Ekonomi ve Tarımsal Gelirlerin Vergilendirilmesinin Önemi", Vergi Sorunları Dergisi, Sayı.92, Mayıs 1996.

Kalaycı, Cemalettin, Kalan, Emine, "Türkiye'de Kayıt Dışı İstihdamla Mücadele Politikalarının Analizi", Uluslararası Ekonomi, İşletme ve Politika Dergisi, 2017.

Kara, Mehmet, Duruel, Mehmet. "Türkiye'de Ekonomik Büyümenin İstihdam Yaratamama Sorunu", Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi (50), 2005.

Karaarslan, Erkan, Türkiye'de Kayıt Dışı İstihdam, Ekad Yayınları, 2014.

Mahiroğulları, Adnan, "Türkiye'de Kayıt Dışı İstihdam ve Önlemeye Yönelik Stratejiler", Süley-

man Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Y.2017, C.22, S.2.

Söylemez, Hilal, Sosyal Güvenlik Hukukunda Denetim Usulleri ve Uygulama Sorunları, 1.Baskı, Legal Yayıncılık, 2019.

Yılmaz, Gülay Akgül, Kayıtdışı Ekonomi ve Çözüm Yolları, İstanbul Serbest Muhasebeci Mali Müşavirler Odası, İstanbul, 2006.